

Щукіна Юлія Петрівна,
кандидат мистецтвознавства, доцент,
завідувачка кафедри театрознавства.
Харківський національний університет
мистецтв імені І. П. Котляревського,
Харків, Україна

Julia Shchukina,
Associate Professor and the head
of the Dept of Theatre Studies.
Ivan P. Kotliarevskiy National
University of Arts, Kharkiv, Ukraine

ЖУРНАЛ «МИСТЕЦЬКА ТРИБУНА» (1930-1931): ОСОБЛИВОСТІ ПОЗИЦІОНУВАННЯ СЕРЕД ВИДАНЬ ПРО ТЕАТР

Анотація. *Мета статті* – з'ясувати особливості позиціонування журналу «Мистецька трибуна», органу «Робмис» (робітників мистецтва). *Методологія дослідження* включає системний, порівняльний, статистичний методи, методи класифікації, синтезу, узагальнення, а також процедуру рейтингування. Задля дослідження були фронтально переглянуті та частково проаналізовані всі 864 матеріали з видання «Мистецька трибуна». *Наукова новизна* дослідження полягає в тому, що вперше встановлено місце у цьому журналі публікацій про театр; виявлено коло авторів, яких класифіковано згідно з фаховістю або профанністю. Аналіз низки публікацій про театр «Березіль» допоміг уточнити професійні стосунки Л. Курбаса і Д. Грудина поміж театральним диспутом 1929 року і публікацією Д. Грудиною у московському виданні «Театр и драматургия» наклепницької статті «Против “курбасовщины” в театре» у 1934 році. **Висновки.** «Мистецька трибуна» була переважно масово театрознавчим, а не мистецтвознавчим журналом. Дослідження виявило пріоритетність висвітлення у журналі постановок творів радянських авторів; класову симпатію редакторів видання до робітничо-селянських театрів, ТРОМів; прагнення витіснити «інститут рецензентства» та протиставити йому бригадну робітничу критику. Ставлення редакції «Мистецької трибуни» до органів робітничої преси було наставницьким, у той час, як проти політики журналу «Радянський театр» видання системно спрямовувало свою критику. Дореволюційна українська театральна культура знаходила на сторінках «Мистецької трибуни» лише саркастичне заперечення. Особливостями жанрової палітри матеріалів у виданні стала перевага дискусійних статей над рецензіями, відсутність жанру інтерв'ю, поступове витіснення інформативних матеріалів статтями-сигналами щодо «контрреволюціонерів» в радянському театрі.

Ключові слова: театральна аналітика, театральні видання, жанри театральної критики, театрознавство, театральна культура України, «Мистецька трибуна», Дмитро Грудина, Лесь Курбас, театр «Березіль».

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Щодвотижневє ілюстроване видання «Мистецька трибуна» було офіційним органом спілки «Робмис». Журнал виходив з лютого 1930 по липень 1931 року раз на півмісяці (починаючи з № 8-9 влітку 1930 року нерідко – у форматі одразу двох чисел). Усього видано 33 числа. Попри універсальну назву, журнал практично спеціалізувався на висвітленні театрального мистецтва (582 матеріали, 67% від загального обсягу). У той час, як лише 37 % відводилося матеріалам про музику, кіно і фотографію, образотворче мистецтво, літературу. Читачем журналу був «рядовий робітник нашої спілки» та «робітничо-селянський глядач» (Грудина, «Мистецька трибуна», 1930, с. 2).

На шпальтах журналу відбивалися офіційні наративи влади щодо завдань митців у «реконструктивну добу» театру, формувалася рейтинг найпрогресивніших театрів і митців. Водночас з тим, відсутність на сторінках цього видання матеріалів, присвячених, зокрема, М. Садовському, П. Саксаганському, М. Синельникову, свідчить про індекс замовчування його редколегією творчості визначних лідерів мистецтва попередньої доби.

Беручи до уваги недостатню дослідженість цього сегменту театральної аналітики 1930-х років, зокрема, той факт, що в академічному виданні («Історія українського театру», 2009) є розділ про становлення театральної критики на більш ранньому етапі, втім, відсутнє дослідження театального письма 1920-х – початку 1930-х, очевидною є актуальність нашого дослідження. Практична актуальність розробки обраної теми у період російсько-української війни полягає у необхідності з'ясувати механізми прощтовхування офіційних наративів про сценічне мистецтво в тоталітарному суспільстві та використання популярного видання про театр в пропагандистських цілях.

Мета статті – виявити редакційну політику журналу «Мистецька трибуна» в контексті видань, що висвітлювали театральне життя на початку 1930-х рр.

Аналіз сучасних досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти театральної аналітики та її історія в персоналіях 1920-1930-х частково досліджені українськими театрознавцями О. Клековкіним, Ю. Поляковою, В. Собіянським. Виданню «Мистецька трибуна» присвячено гасло Н. Полянської в «ЕСУ» (Полянська, 2018). Понятійну та методологічну основу утворили такі академіч-

ні словникові видання, як «Театральна культура України: матеріали до історичного словника» (Клековкін, Бентя, Кулінська, 2023), «Соціалістичний реалізм: словник» О. Клековкіна (Клековкін, 2021). Розумінню суспільно-політичного і естетичного контексту діяльності видання «Мистецька трибуна» посприяло опрацювання академічного видання «Історія українського театру» (*Історія українського театру*, 2009). Усвідомити позицію в театральному середовищі редактора «Мистецької трибуни» Дмитра Грудини дали змогу театрознавчі дослідження Г. Ботунової (Ботунова, 2017) та Н. Губрій (Губрій, 2018).

Виклад основного матеріалу. Видання «Мистецька трибуна» виходило в столиці республіки Харкові українською мовою. Редакція розташовувалася у «Палаці праці» – своєрідному холдингу української преси 1920-1930-х рр. Наклад першого номера журналу становив 5000 прим. Утім, пізніше коливався від 4000 до 7500 прим. Обсяг – 26 сторінок в одинарному числі, 40 – у подвійному. Придбати номер «Мистецької трибуни» міг будь-який робмисівець – його ціна (20 коп.) дорівнювала ціні буханця хліба. Водночас з тим, редакція постійно нагадувала своїм читачам про необхідність оформити передплату на журнал (3 карбованці за півріччя). Мета створення нового журналу взимку 1930 року зазначалася в його першому номері: «Саме в час, коли роля мистецтва в соціалістичній перебудові суспільства і будівництво українсько-радянської культури висуюють на передові позиції питання політичного, професійного та мистецько-виробничого виховання робітників мистецтва, – потреба в органі, що правив би за дійсну трибуну, стає особливо актуальною» («Ми починаємо», 1930, с. 1.). Програму (фактично 15 рубрик змісту) перед читачем розгорнули аж сім місяців потому (Грудина, «Мистецька трибуна», 1930, с. 3). Редагувала журнал колегія, про склад якої з самого журналу відомо небагато – відповідальним редактором у першому числі значиться в минулому актор Державного театру ім. М. Заньковецької, функціонер, а з 1926 року – ректор Харківського муздрамату Д. Грудина (в багатьох номерах видання він подає передові статті, нові рубрики відкривають його тексти, що підтверджує цей статус Д. Грудини впродовж всього існування «Мистецької трибуни»). Заступником головного редактора був Д. Альтшулер, який подавав стенограми пленумів, виступів партійних керівників.

Багато офіційних матеріалів і проблемних статей виходили за авторства Я. Кацанова. Колегія не приділяла багато уваги редагуванню. Досить часто в прізвищах авторів виникали помилки. Частина статей були підписані повноцінно, частина – криптонімами, інколи – прізвищем без ініціалу. Траплялися і статті без заголовку. Часто фото з вистав, якими ілюструвалися статті, не мали стосунку до її змісту. Візуально «багато ілюстроване видання» тяжіло до конструктивістської графіки. Фотографії акторів у ролях часто подавалися колажованими. У перший рік видання пропагувало фото сценічної графії (без акторів) і макету як джерело інформації про вистави. «Мистецька трибуна» мала кольорові, щоразу індивідуальні обкладинки, дизайнерська виразність яких часто-густо привертала увагу, окрім змістовності фото. Лише дві обкладинки прикрашали портрети акторів у ролях (перше число вийшло з портретом Г. Юри в ролі Малоштаня з «Диктатури»). Часто на обкладинці подавалися портрети пролетарських вождів, індустриальні пейзажі. Проте траплялися і портрети символів дореволюційної української культури – Т. Шевченка і М. Заньковецької.

«Мистецька трибуна» позиціонувалася як видання, в якому матеріали про театр подавали частіше практики виробництва, ніж відомі критики. Статті характеризувалися інформаційністю змісту. Фахова лексика була необтяжливою, адже видання було адресовано і робітникам сільського театру, і керівникам столичної опери, і ТРОМівцю, і глядачеві-робітникові. У першому півріччі про вистави писали оглядово, без елементів реконструкції, з перевагою змістово-класової оцінки репертуару. У назвах статей редакція вдавалася до мітингової риторики: «Акторство та актив театрів України! А чи немає у вас «лудовщини»?», «Колективізм у критику», «Ми почали... Давайте далі». Водночас з тим, на початку відчувався дух експерименту з формою викладу проблемної статті. Зокрема, О. В. (ймовірно, Олексій Варавва), у вміщеному в № 4-5 журналу полемічному матеріалі «Про спеціалізацію театру» вдався до форми белетризованого діалогу умовного новатора Режисера та умовного конформіста Директора (О. В., 1930).

Ставка редколегії не на фахову, а на профанну робітничу критику відчутна вже у переліку авторів, серед яких лише зрідка присутні знані

театрознавці або дописувачі про театр – С. Гец, Б. Сіманцев, Л. Дмитрова, Л. Болобан, М. Евенлев. Лише один матеріал (про функціонування театрального музею ВУАН) подав до «Мистецької трибуни» П. Рулін. Характерно, що лідер дореволюційної оціночної критики в Україні, професор Харківського муздрамату І. Туркельтауб тут не друкувався. По одній-дві публікації зробили в журналі практики театру: режисери, актори, директори театрів – П. Вершигора, К. Діхтяренко, І. Земгано, С. Каргальський, С. Макаrenchенко, Л. Пясецький, Д. Ровінський, М. Рудзевич, І. Шахивець. Директор Вседонбаського театрального тресту І. Дорожній висвітлював роботу театру у своєму відомстві. Часто писали до журналу Д. Меєров, С. Сільванський, А. Соколовський, В. Чайка, А. Швидлер, професійний статус яких встановити поки не вдалося. Так само нам нічого невідомо про К. К. та В. Луппа (які коментували сценічне мистецтво Дніпропетровського). Б. Бродський подавав інформацію про театри, естраду і цирк в Одесі, Херсоні й Миколаєві. Мінімальний обсяг їх публікацій дає змогу припустити, що вони були місцевими репортерами або практиками сцени. Разом з тим, Д. Мосін-Вітгоф, який регулярно писав про Державний єврейський театр, з великою вірогідністю, був викладачем Харківського муздрамату.

У рубриці сатири і карикатури (останні доповнювали специфіку ілюстрованого видання) виступали автори під псевдонімами Ілько, Гридус, Потап Черешня (аналогія з дуже популярним в той час Остапом Вишнею).

Серед публікацій колективного авторства у «Мистецькій трибуні» – матеріали фахівців балету Г. Лерхе і М. Мономахова, митців драматичного театру і цирку Р. Мілявської, Б. Балабана, М. Броніна, представниці 1-ї ударної бригади Державної опери Дмитрієвої, бригадира ударної бригади Театру Читця на Донбасі О. Кобця, представників Сталінського² колективу Васермана, Воротничука, Едельштейна. Інша категорія колективних авторів – бригади «Мистецької трибуни», першими і найбільш активними серед яких були А. Чернявський і С. Кармазін (А. Чернявський часто писав для видання сам). У 1931 році наповнювати журнал матеріалами допомагали Касьян, Животівська, Даньшев, а також М. Хайкін, П. Анісімова, С. Цвіт-

¹ ЛУД – Лівобережна українська драма.

² Сталіно – нині Донецьк.

ков. Судячи з «усеядності» тем, за які бралися робори, їх бригади виконували функції інспекторів підприємств – писали про стан підготовки до перевиборів рад або колумов (колективний договір), про шефство заводів над театрами і про діяльність муздрамїну.

Показовою є гендерна тенденція серед робітничих кореспондентів. На відміну від фахової критики, до бригад регулярно входили жінки.

Вже у четвертому номері журналу було вміщено програмну статтю С. Сільванського про колективну критику вистав як нагальну вимогу часу. Автор констатував: «За робітника висловлюється <...> рецензент, який часто свої художні критерії вибудовує з ідеалістичних джерел буржуазного мистецтвознавства» (Сільванський, с. 8) і пропонує «знищити інститут рецензентів» (Сільванський, с. 9). Маніфест і методику критики «Мистецької трибуни» автор сформулював так: «Робітника не можуть цікавити думки окремих рецензентів, робітникові не треба оцінювати гру окремих акторів, така оцінка цікава лише тим, кого вона стосується. <...> мусить цікавити лише така критика, що зможе об'єктивно і по марксистськи освітити йому роботу театру» (Сільванський, с. 9). Цікаво, що вже наступного року автор нотаток «Мистецько-творче життя “Березоля”» свідчив: «При театрі організовано також рецензентський гурток, в якому працює 25 чол. робітників з підприємств» (М. Ж., 1931).

Д. Грудина нарікав: «Жодне підприємство, жодне виробництво не може вести нормально своєї роботи, коли у нього нема сталих, постійно зв'язаних кадрів. Плинність (текучість) співробітників “М. Т.” безумовне зле відбивається на роботі. Не можна такими нестійкими “кадрами” вести ані виховної роботи, ані заходів щодо підняття їхньої (дописувачів) кваліфікації, ані здійснювати плану» (Грудина, «Мистецька трибуна», 1930, с. 3). Опосередковану відповідь на запитання чому журнал припинив виходити, знаходимо в словниковому гаслі «Критика театральна» О. Клековкіна: «Надзвичайно багато надій у створенні такого резонансу (що відповідав би політичним тенденціям і театральній справі пролетарської партії), – Леся Курбас, цит. за О. К.) – покладалося на робітничу критику, теа-робкорів (театральних робітничих кореспондентів), колективну і масову критику, однак, за відсутності достатньої кількості навичок

і вмінь, з цим завданням вони не впоралися» (Клековкін, 2021, с. 73).

Найпоширенішими рубриками і жанрами «Мистецької трибуни» були: передові статті, у яких формувався офіційний дискурс про театр; дискусійні статті (часто переходили в іншу рубрику «Наша трибуна»); статті про проблеми театральної освіти; огляди гастролей українських, російських, грузинських та білоруських театрів; театри на засівній компанії; розвідки про театр за кордоном; рецензії на вистави; матеріали з технології сцени; рубрика, матеріали якої були покликані привернути увагу до здирництва і шкідництва на театральному виробництві («На чорну дошку»); сатира, фейлетони, карикатури, некрологи; бібліографія; хроніка подій; реклама (на внутрішніх обкладинках друкувалися повний склад, репертуар театрів, афіші прем'єрних вистав – оголошення були платними, редакція була в них комерційно зацікавленою). Рубрика «Літературна сторінка робмисівця», на думку редколегії, була призначена для творів у жанрах: «Художній нарис, вірш, оповідання, вдала епіграма чи частівка, уривок більших творів – повість, роман, – увесь той багатий естрадний матеріал, що його, здебільшого, пише собі сам робмисівець, багатий літературний матеріал наших стінгазет, спогади і враження» («З олівцем по чужих шпальтах», 1930, с. 18).

Позиціонування журналу «Мистецька трибуна» по відношенню до традицій українського театру попередньої доби найвиразніше проступило у трьох публікаціях. Редакційна стаття – вирок «контрреволюціонеру» Сергієві Єфремову як головному обвинувачувальному в сфабрикованій спецслужбами справі СБУ – містила в собі такий брутальний пасаж проти традицій дореволюційного українського театру: «...який театр мислить собі оцей курячий ідеолог української контрреволюції в “визволеній” Україні. Що більше задовольнить його щиро національні почуття. Гриць з чуприною та пляшкою горілки біля матні, чи голісінька Пріська на взірєць паризького рев'ю? Які національні танки будуть у “справжній” Україні: гопак у присядку, чи може українізований фокстрот? » («Визволителі...», 1930).

Петро Вершигора, характеризуючи невдалі підходи режисерів до п'єси «Диктатура», вдавався до образливої аналогії: «Другі театри теж пішли по лінії найменшого опіру матеріялові, <...> а де хто одягом з костюмерні Старицького, солом'я-

ними стріхами і перуками, стриженими під “макітру”, розв’язував проблему спілки робітників і селян» (Вершигора, 1930).

Суцільно проти «назадницької» традиції українського театру було спрямовано статтю М. Шліосберга про висновки кваліфікаційної комісії, яка атестувала робітників мистецтва на півострові Крим: «Тут, далеко від національного ока, вони чинять такі діла, що їх можна розглядати лише, як шкідництво: “Циганку Азу”, “Запорожець за Дунаєм”, “Ой, не ходи, Грицю”, вони подають кримському населенню, як “українську культуру”. Вони уявляють собі український театр не інакше як “зі співами та танками”, в безсоромному “малоросійському вигляді”. Ціла низка робітників виявила обурливу неосвідомленість про існування театрів “Березіля” та “Франка”, визнаючи єдиним “українським” театром театр “Батька Садовського»» (Шліосберг, 1930). Показовими у цій цитаті є і вкрай негативна опосередкована характеристика Першого українського стаціонарного театру М. Садовського, і фактичне визнання, що пролетаріат Криму у 1930 році залюбки дивився традиційні українські постановки.

Рубрика, найвлучнішою назвою для якої було б «На чорну дошку» (за аналогією з назвою однієї з публікацій («На чорну дошку рвачів “Теа-Джазу”», 1931), була покликана до життя появою в лексиконі радянських громадян слова «самокритика». Академічне видання фіксує активне впровадження його в риторику драматургів-функціонерів І. Микитенка, І. Кулика у 1929-1930 роках («Театральна культура України», 2023. Т. 2, с. 218). Ця рубрика в «Мистецькій трибуні» ставала дедалі більш наповненою матеріалами, що роздмухували в робко-рах і особливо в представниках творчих колективів темні імпульси «павликів морозових». Показовим у цьому сенсі є виступ частини творчого колективу Лівобережної української драми проти свого директора («В ЛУД’і не все гаразд», 1931) і написана від редакції під криптонімом Ол. А. стаття-провокація до викриття (доносів на) своїх колег і колективної самокритики – «Акторство та актив театрів України! А чи немає у вас “лудовщини”?» (Ол. А., 1931). На відміну від сторінки сатири, де проблеми в театральній сфері не персоніфікувалися у прізвиськах реальних працівників, рубрика з умовною назвою «На чорну дошку» перетворювала «Мистецьку трибуну» на загрозливий для всіх митців і керівників закладів культури чи педагогів

мистецьких вишів «репресивний» друкований орган. Після спрямованих на конкретних завпостів, директорів, головних художників, акторів обвинувачень у розкраданнях, зловживанні родинними зв’язками на підприємстві, публічно засвідчених контрреволюційних поглядах, з кожним числом «Мистецької трибуни» серед діячів сцени зростає страх також бути звинуваченими. Сьогодні вже важко зрозуміти, чи мав рацію Робкор у своїй нищівній статті-сигналі про директора Київської державної опери, чи це було просто зведення рахунків, адже стаття завершувалася по суті виразом керівникові: «Хто за це несе відповідальність? Хто винен, що маси театру було цілком відсунуто від участі в підготовці вистави. Чи не занадто дорого стоять державі ці “наради” в кабінеті директора Київської опери?» (Робкор, 1931).

Водночас з тим, редколегія журналу, не бажаючи того, фактично залишила нам портрет середньостатистичного працівника театру тринадцять років потому після більшовицького перевороту: і цей портрет, як, до прикладу, актора Російського драматичного театру 2-го об’єднання, не завжди був співчутливим до радлади: «...в театрі мав місце й ганебний випадок: актор театру Любімов категорично відмовився підписати угоду соцзмагання, мотивуючи, що це “дитяча гра”, на постанову загальних зборів, щодо відрахування одноденного заробітку на користь Палацу Мистецтв, підняв галас, що жити не дають, “душать”, “воздуха нема”» (В. В., 1931).

На сторінках журналу досить часто виникала полеміка з іншими виданнями або покликання на них. За браком матеріалів власних кореспондентів, редакція, наприклад, подала статтю про дві постановки «Коммольців», посилаючись на газету «Пролетарська правда». В одному з перших номерів було вміщено привітання «Мистецької трибуни» редактором видання «Радянське мистецтво» Кравченком. В іншому – рекламу єдиного в УРСР місячника масової музичної роботи «Музика – масам». У № 3 за 1931 рік було вміщено редакційне оголошення «На шпальтах низової преси»: «З цього номеру “М. Т.” систематично даватиме на своїх сторінках огляд низової преси підприємств та установ, де працюють робітники мистецтва. Мета цих оглядів – давати керівні вказівки низовій пресі, як перебудовувати свою роботу відповідно до умов реконструктивної доби, виправляти на ходу хиби й помилки в роботі багатотиражних

і стінних газет...» (Гид, 1931). У наступних номерах наочно подавалися і аналізувалися сторінки «малотиражек» в оригінальних верстках (органу київської кінофабрики «Об'єktiv», стінної газети Державного єврейського театру «Прожектор», газета робітників Харківської державної опери «Радянська опера»).

У надрукованих в «Мистецькій трибуні» матеріалах тенденційно продовжилася театральна дискусія 1929 р., головним об'єктом критики в якій став Лесь Курбас і його театр «Березіль». Театрознавиця Г. Ботунова писала про взаємини двох театральних діячів і керівників: «Однією з причин небажання режисера працювати в муздраміні могло бути й особисте несприйняття ним керівництва інституту, насамперед, ректора Д. Грудини, представника ВУСПівської критики, яка різко засуджувала творчу діяльність театру “Березіль” та особисто Леся Курбаса» (Ботунова Г., с. 63). Тож не дивно, що в очолюваному ним журналі Д. Грудина продовжив системно завдавати удару по репутації Леся Курбаса як автора методики виховання актора і режисера та сценічного практика. Для розуміння інтенцій редакційної колегії «Мистецької трибуни» важливим є той факт, що перший номер був присвячений десятиріччю Театру ім. І. Франка. Тоді як «Березоль» не було присвячено жодного. Втім, саме «Березіль» більше за інші колективи, висвітлювався у поточних матеріалах на сторінках видання (20 публікацій). «Наздоженали» його в рейтингу «Мистецької трибуни» лише Київський державний театр ім. І. Франка, Одеський державний драматичний театр, Перший драматичний театр ім. Т. Шевченка, Державна українська опера (по 14 публікацій про кожен театр).

У першому номері журналу було вміщено відповіді на запитання, якою вони бачать «Мистецьку трибуну», поета М. Семенка («Його завдання – покласти край мистецькій сплячці»), пролетарських драматургів І. Микитенка («“Мистецька Трибуна” повинна <...> допомогти тим, хто помилявся, знайти правдивий шлях, а нікчемних -- примусити звільнити місце для тих, хто може творити пролетарське мистецтво»), Я. Мамонтова («“Трибуна мусить передусім давати широку інформацію про мистецьке життя України, всього Радянського Союзу і закордону»), одразу трьох вихованців «Березоля»: В. Василька («щоб „Мистецька Трибуна” – був живим, масовим, цікавим, різноманітним і актуальним журналом; щоб він не відставав у темпах своєї роботи від темпу со-

годнішнього дня; щоб він якнайтісніше зв'язався з великою масою нового глядача, що прийшов до театру за часів революції, щоб регулярно виходив і був дешевий та приступний ціною»), Й. Гірняка («...ми, робітники мистецтва, вітаємо новий журнал – наш журнал – і обіцяємо йому найширшу підтримку»), М. Крушельницького («Журнал має відігравати роль організатора суспільної думки пролетарського активного свідомого читача, а так само розшифровувати формальні шляхи розвитку театрів не лише для читача, а й для самих театрів»). Висловив своє побажання редколегії і сам Лесь Курбас, який висловив сумнів у реальності справи створення журналу, що об'єктивно відобразить мистецьке життя: «З того дня, коли новий журнал за відомими провінційними харківськими традиціями стане на шлях безпринципності мистецької, почне приписувати незаслужені балі митцям та стане займатися дрібною дипломатією, роль його безславно скінчиться як і його попередників» («Ми починаємо...», 1930, с. 1).

Наступна публікація, в якій фігурував театр «Березіль», вийшла на початку літа – стаття В. Чайки про «перебудову пролетарської художньої самодіяльності» для «виконання завдань художнього агітпропа» (Чайка, 1930). Автор іронізує з проблем «березильців» у комунікації з робітниками, вдаючись до інтонації повчання Л. Курбаса: «Треба організувати виступ арбітра – пролетаря. Треба дійти з ним спільної мови. Вивчати мову його, а разом ще інтенсивніше вчити його нашої мови, бо ми ж митці-професіонали. Тоді не треба буде т. Курбасу говорити, що „Диктатури критика не прийме, „бо це не буде “просто”, а тому мило робочому серцю”» (Чайка, 1930). Втім, завершив В. Чайка статтю комплементарним цитуванням очільника «Березоля»: «Мистецтво і в самодіяльному гуртку мусить бути, як каже т. Курбас, “тяжкою роботою, як добування вугілля у шахті”» (Чайка, 1930).

У серпні в «Мистецькій трибуні» вийшла перша повноцінна рецензія, присвячена саме березильській постановці – «Диктатура». Її автор П. Вершигора був випускником Одеського муздраміну і працював актором та режисером на Київській кіностудії. Рецензія вийшла після відомого громадськості факту неприйняття трактування його твору І. Микитенком і кількох негативних публікацій про нову постановку Л. Курбаса. Рецензент газети «Пролетар» В. Морський вважав п'єсу недосконалою, але й виставу незадовільною, наголошуючи на відсутності в роботі Л. Кур-

баса політичної заостреності. Спровокувала ж П. Вершигору на написання першого в «Мистецькій трибуні» аналітичного дослідження про виставу (обсягом 4 сторінки) рецензія Г. Шевльова (під цим псевдо дебютував у театральній критиці студент-лінгвіст Ю. Шевельов) у журналі «Радянський театр» (1931, № 1). П. Вершигора вважав нову драму І. Микитенка фальшивою. Рецензентський підхід автора П. Вершигора у першій частині статті назвав «накидуванням низки обвинувачень і в політичних і в художніх гріхах» та «анархією думок» (Вершигора, 1930, с. 12). У другій частині П. Вершигора, акцентуючи увагу не лише на задумі, а й на його реалізації в мізансценах, художньому світлі, назвав попередні постановки «Диктатури» режисерами М. Терещенком і В. Васильком слабкими, такими, що паразитували на авторському тексті. В їх оцінці рецензент цілком збігається і з Л. Курбасом, і, парадоксально, з Ю. Шевельовим. У третій частині П. Вершигора наголосив на тому, що театр «Березіль» став першим, який спромігся редагувати невдалу п'єсу. У заключній частині статті автор аналізував засоби втілення Л. Курбасом переосмисленого ним матеріалу та наголосив на позитивному ставленні до еклектизму постановки. Згідно з декларованими у статті С. Сільванського правилами не характеризувати гру окремих акторів, П. Вершигора, проте, дав детальний аналіз функцій кожного з основних персонажів у постановці та сценічних планів, в яких їх вирішено. Фактично, публікація П. Вершигори у «Мистецькій трибуні» стала значною підтримкою репутації Л. Курбаса як провідного режисера України і однією з перших (на рівні з оцінкою Л. Болобаном «Диктатури» як подвійної перемоги у журналі «Радянський театр» 1930 р.), що розцінювали виставу в «Березолі» як тріумф.

Показово, що не лише Л. Курбас, а й «березильці» не друкувалися у «Мистецькій трибуні» (за винятком статті К. Діхтяренка про виступи «Березоля» у шахтарів у жовтні 1930 і публікації влітку 1931 року колишнього молодотeatрівця Л. Болобана про агітаційні вистави «Березоля»). Все це давало підстави редакторові через сім місяців після заснування журналу ображено натякати: «Зовсім не пишуть наші кваліфіковані режисери <...>. Дехто, правда, задекларував у першому числі “М. Т.” “важливість”, “кончу потребу” нашого журналу... та й по всьому... <...> невідомі нікому й причини такого ігнорування свого професійно-

го органу кваліфікованими майстрами» (Грудина, «Мистецька трибуна», с. 2).

У першому числі журналу в 1931 році редакція одразу привертала увагу до недоліків ідеологічної роботи «Березоля». Зіставляючи стан підготовки до перевиборів рад у низці театрів і цирку, В. Мосін-Відгоф писав: «У “Березолі” кампанія проходить незадовільно <...> розгортається мляво й з великим запізненням» (Мосін-Відгоф, 1931).

Упродовж існування редакція «Мистецької трибуни» демонструвала як зацікавленість діалогом з колективом «Березоля», так і різке охолодження стосунків з «курбасівцями». Та, зрештою, насамкінець активно формувала і самому режисеру, і учням Леся Курбаса імідж класово підозрілих, а отже – відіграла роль у підготовці сприятливого ґрунту для подальшого усунення Леся Курбаса від керівництва театром. У двох числах журналу в лютому 1931 року Д. Грудина в різкій формі критикував не лише «Березиль», а й редакційну політику журналу, який, вочевидь, вважав основним конкурентом «Мистецької трибуни», – «Радянський театр».

Розлогу статтю, в якій Д. Грудина через учня Л. Курбаса М. Верхацького зводить рахунки з ним самим, написано з інтонацією доносу: «У “Радянському театрі” № 3-5 за 1930 рік маємо появу нового Стаканчика із старими рецептами “негайної реформи” театру» (Грудина, «Стаканчик з Березоля», 1931, с. 17). Використавши у статті наскрізну аналогію між підданим критиці колегою і антисоціалістичним героєм вистави «Народний Малахій», Д. Грудина екстраполював гнів «трудящих» з персонажа вистави театру «Березиль» на М. Верхацького. Для вагомості своєї оцінки редактор починає статтю з цитати з промови М. Скрипника: «Нам не треба схоластиків, маніпуляторів і спекулянтів, що теоретичними “ухищреннями” хочуть нас одірвати від практики...» (Грудина, 1931, с. 17). Тональність цієї статті вибивається зі стилю «Мистецької трибуни» одверто брутальним тоном розмови з представниками впливового державного театру: «У формуванні мистецтва театру беруть участь такі рушійні сили, як свідомість (та що ви кажете?! Д. Г.) <...> Ви бачили аристократа! <...> Верхацький, проте, сміливішає і, хоч і з чужого голосу – на жаль, свого учителя – співає таке...» (Грудина, «Стаканчик з Березоля», 1931, с. 17-18). Як писала Н. Губрій, Д. Грудина «пішов у наступ, використовуючи політичні маркери тієї доби» (Губрій, 2018, с. 181). Аргументація ре-

дактора була спрямована на обвинувачення учня Л. Курбаса в дуже тяжких гріхах: поверхневого знання праць вождів пролетаріату, зловживання «ідеалізмом, формалістикою, механістичністю», в тому, що метод театру «Березіль» М. Верхацький вбачає у філософії, у відриві від зв'язку з волею мас трудівників. Завершує статтю Д. Грудина погрозою: «За “Березіль” взагалі, як і за його систему, ми дозволимо собі взяти слово іншим разом» (Грудина, 1931, с. 20). У «Мистецькій трибуні» такої редакційної статті не було надруковано, але в цьому ж році Д. Грудина вступив у полеміку з М. Верхацьким на сторінках «Радянського театру». А завершення його антиберезільська позиція набула у статті Д. Грудина в московському виданні «Театр и драматургия» у 1934 році.

Через півмісяця після статті «Стаканчик з Березоля» Д. Грудина виступив у «Мистецькій трибуні» проти способу ведення справ у редакції «Радянського театру». До основних зауваг редактор відносив: розмити програму («...діапазон програмових і “персональних” настанов журналу – досить широченький. А коло спеціальних завдань, якщо не рахувати “емоцій” (як основного завдання), досить таки вузьке» (Грудина, «Радянський театр», 1931)); часту зміну редакційного «керунку»; вкрай не регулярне видання нового числа журналу; відсутність у харківському виданні матеріалів про театри з інших міст України; акцент на статті теоретиків театру («вельми академічні статті Білокриницького, Шевченка <...>, “професора” Палфьорова»); непривабливий дизайн («Увесь журнал має якийсь сіруватий колір ... Тон його нуднуватий»). По суті, Д. Грудина визнає, що тон у виданні задає Лесь Курбас, проте гідного опонента в дискусії на сторінках «Радянського театру» він не має, а тому «невідомо, куди він прийде» (Грудина, «Радянський театр», 1931).

Видавнича криза «Мистецької трибуни» виявляла себе поступово. Дедалі наполегливіше редакція подавала до видання оголошення із закликами до робітників мистецтва оформлювати передплату журналу, при цьому неодноразово вибачаючись за те, що пошта не доставляла журнал до адресатів, або – за затримку виходу нового числа з друку. 14 жовтня 1930 редакція оголосила проведення читачької конференції «Мистецької трибуни», втім, оскільки інформації про її підсумки наступне число не містить, можна припустити, що задумана конференція не відбулася. І. Полянська зазначила, що журнал «В окремих статтях, зокрема в оцінці

й популяризації Асоц. художників Червоної України та АРМУ, припустився помилок» (Полянська, 2018). Можна припустити, що саме критика редакційної політики видання «згори» у поєднанні з постійним браком авторів і матеріалів, призвели до того, що у липні 1931 року вийшло останнє, 12 (33), число «Мистецької трибуни».

Висновки. Дослідження виявило пріоритетність висвітлення у журналі профспілки «Робітників мистецтв» «Мистецька трибуна» постановок творів радянських авторів; класову симпатію редакторів видання до робітничо-селянських театрів, ТРОМів; прагнення витіснити зі шпальт видання «інститут рецензентства» та протиставити йому бригадну робітничу критику (не принесло результатів). Аналіз низки публікацій, присвячених театру «Березіль» допоміг уточнити професійні стосунки Л. Курбаса і Д. Грудина поміж театральним диспутом 1929 року і наклепницькою публікацією Д. Грудина «Против “курбасовщины” в театре» у 1934 році. У ході дослідження було виявлено, що ставлення редакції «Мистецької трибуни» до органів робітничої преси було наставницьким, тоді як проти політики журналу «Радянський театр» видання системно спрямовувало свою критику. Дореволюційна українська театральна культура знаходила виявлення на сторінках «Мистецької трибуни» лише у формах заперечення. Особливостями жанрової палітри стала перевага дискусійних статей над рецензіями, відсутність жанру інтерв'ю, поступове витіснення інформативних матеріалів статтями-сигналами щодо «контрреволюціонерів» у радянському театрі. Від другої половини 1930 року спосіб письма про театр в «Мистецькій трибуні» ставав дедалі агресивнішим, висвітлення мистецьких питань у журналі поступалося вульгарно пропагандистським інструментам впливу на масову аудиторію. В плані тенденційності, офіційності матеріалів «Мистецька трибуна» стала одним з об'єктивних маркерів стосунків преси і театру, преси і соціуму на початку 1930-х рр.

Джерела та література

- Ботунова, Г. (2017). Театральна освіта у Харкові: від драматичної школи до національного університету. *Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського. 1917-2017* : мала енциклопедія : у 2 т. / Харків. нац. ун-т. мистецтв ім. І. П. Котляревського. Харків : Водний спектр Джі-Ем-Пі, 2017. Т. 2. С. 11-150.

- В. В. (1931). Любимову не довподоби. *Мистецька трибуна*, № 9. С. 11.
- Вершигора, П. (1930). Плюси і мінуси. *Мистецька трибуна*, № 12-13. С. 12-15.
- «Визволителі...» (1930). *Мистецька трибуна*. № 3, С. 1.
- В ЛУД'ї не все гаразд (1931). *Мистецька трибуна*. № 9, С. 10.
- Гид (1931). На шпальтах низової преси. *Мистецька трибуна*. № 3, С. 24.
- Грудина Д. (1930). Про «Мистецьку трибуну». *Мистецька трибуна*. № 15, С. 2-3.
- Грудина, Д. (1931). «Радянський театр». *Мистецька трибуна*, № 4. С. 12-14.
- Грудина, Д. (1931). Стаканчик з Березоля. *Мистецька трибуна*, № 3. С. 17-20.
- Губрій Н. (2018). Творче становлення Михайла Верхацького як теоретика театру: його дискусія з Дмитром Грудиною на шпальтах харківської преси (1930-ті роки). *Науковий вісник Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого*, № 18. С. 174-185.
- З олівцем «по чужих шпальтах». (1930). *Мистецька трибуна*, № 10. С. 18-20.
- Історія українського театру (2009) : у 3 т. / за ред. Г. Скрипник. ІМФЕ імені М. Т. Рильського. Т. 2. 876 с.
- Клековкін, О., Бентя, Ю., Кулінська, С. (2023). *Театральна культура України: матеріали до історичного словника* : у 2 т. Київ : ПСМ НАМ України. 2 т.
- Клековкін, О. (2021). *Соціалістичний реалізм: словник*. Київ : Арт-економі. 144 с.
- М. Ж. (1931). Мистецько-творче життя «Березоля». *Мистецька трибуна*, № 4. С. 22-23.
- Ми почали... давайть далі (1931). *Мистецька трибуна*, № 1. С. 1-2.
- Ми починаємо. Яким буде наш журнал (1930). Інтерв'ю з М. Семенком, Л. Курбасом, В. Васильком, Й. Гірняком, М. Крушельницьким, Я. Мамонтовим... *Мистецька трибуна*, № 1. С. 2-5.
- Мосін-Відгоф (1931). Харків. У «Березолі». *Мистецька трибуна*, № 1. С. 12.
- На чорну дошку рвачів «Тea-Джазу» (1930). *Мистецька трибуна*, № 13. С. 33.
- О. В. (1930). Про спеціалізацію театру. *Мистецька трибуна*. № 4, С. 10-11.
- О. В. (1930). Про спеціалізацію театру. *Мистецька трибуна*. 1930, № 5. С. 8-9.
- Ол. А. (1931). Акторство та актив театрів України! А чи немає у вас «лудовщини»? *Мистецька трибуна*, № 9. С. 10-11.
- Полянська, Н. І. (2018). Мистецька трибуна. *Енциклопедія Сучасної України* / Редкол. : І. М. Дзюба [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. Режим доступу : <https://esu.com.ua/article-64676>
- Робкор. (1931). Наслідки кабінетних нарад. *Мистецька трибуна*, № 6. С. 32.
- Сільванський, С. (1930). Колективізм у критику. *Мистецька трибуна*. № 4, С. 8-9.
- Чайка, В. (1930). Лицем до пролетарської художньої самодіяльності. *Мистецька трибуна*, № 8-9. С. 6.
- Шліосберг, М. (1930). Національна безсоромність (Лист з Криму). *Мистецька трибуна*, № 6. С. 20.

References

- Anonym (1930). My pochinaemo. Yakym bude nash zhurnal. Interviu z M. Semenkom. L. Kurbasom, V. Vasylkom, Yo. Hirniak, M. Krushelnitskyi, Ya. Mamontov [We begin. What will our journal be like? Interviews with M. Semenko, L. Kurbas, V. Vasylko, Yo. Hirniak, M. Krushelnitskyi and Ya. Mamontov]. *Mystetska trybuna*, Nr.1. S. 2-5. [in Ukrainian]
- Anonym (1931). My pochaly... davaite dali [We started... Come on continue]. *Mystetska trybuna*, Nr.1. S. 1-2. [in Ukrainian]
- Anonym (1930). Na chornu doshku rvachiv «Tea-Jazzu» [Put the “Tea-Jazz” grabbers on the wall of shame]. *Mystetska trybuna*, Nr.13. S. 33. [in Ukrainian]
- Anonym (1931). V LUDi ne vse harazd [Not everything is good in the LUD]. *Mystetska trybuna*, Nr.9. S. 10. [in Ukrainian]
- Anonym (1930). «Vyzvolyteli»... [«Liberators»...]. *Mystetska trybuna*, Nr. 3. S. 1. [in Ukrainian]
- Anonym (1930). Z olivtsem to chuzhykh shpaltakh [With a pencil through the pages of other editions]. *Mystetska trybuna*, Nr. 10. S. 18-20. [in Ukrainian]
- Botunova. H. (2017). Teatralna osvita u Kharkovi: vid dramatychnoi shkoly do natsionalnoho universytetu [Theatre education in Kharkiv: from drama school to national university]. In Kharkivskiy natsionalnyi universytet mystetstv imeni I. P. Kotliarevskoho. 1917-2017: mala entsyklopediia. In 2 vols. Vol. 2. Kharkiv: ‘Vodnyi spektr GMP’ Publishers. S. 11-150. [in Ukrainian]
- Chaika, V. (1930). Lytsem do proletarskoi khudozhnoi samodiialnosti [Facing the proletarian amateur art activity]. *Mystetska trybuna*, Nr. 8-9. S. 6. [in Ukrainian]
- Hrudyna, D. (1930). Pro “Mystetsku trybunu” [On “Mystetska trybuna (Artistic Tribune)”]. *Mystetska trybuna*, Nr. 15. S. 2-3. [in Ukrainian]
- Hrudyna, D. (1931). Radianskyi teatr [Soviet theatre]. *Mystetska trybuna*, Nr. 4. S. 12-14. [in Ukrainian]
- Hrudyna, D. (1931). Stakanchyk z «Berezolia» [Stakanchyk of the «Berezil» Theatre]. *Mystetska trybuna*, Nr. 3. S. 17-20. [in Ukrainian]
- Hubry, N. (2018). The creative formation of Mykhailo Verkhatsky as a theorist of the theater: his discussion with Dmytro Grudyna on the pages of the Kharkiv press (1930s). *Scientific Bulletin of the I. K. Karpenko-Kary Kyiv National University of Theater, Film and Television*. Nr. 18. S. 174-185. [in Ukrainian]
- Hyd (1931). Na shpaltakh nyzovoi presy [On the pages of factory newspapers]. *Mystetska trybuna*, Nr. 3. S. 24. [in Ukrainian]

- Klekovkin, O. (2021). *Sotsialistychnyi realism. Slovnyk* [Socialist Realism. Dictionary]. Kyiv: Art-Economy. [in Ukrainian]
- Klekovkin, O., Bentia, Yu. & Kulinska, S. (2023). *Teatralna kultura Ukrainy. Materialy do istorichnoho slovnyka* [Theatrical Culture of Ukraine. Materials for the Historical Dictionary]. Kyiv: IPSM NAM Ukrainy. [in Ukrainian]
- M. Zh. (1931). Mystetsko-tvorche zhyttia "Berezolia" [Artistic and creative life of the "Berezil" Theatre]. *Mystetska trybuna*, Nr. 4. S. 22-23. [in Ukrainian]
- Mosin-Widhoff V. (1931). Kharkiv. U "Berezolia" [Kharkiv. Having visited the "Berezil" Theatre]. *Mystetska trybuna*, Nr. 1. S. 12. [in Ukrainian]
- O. V. (1930). Pro spetsializatsiiu teatru [On specialisation of the theatre]. *Mystetska trybuna*, Nr. 4. S. 10-11. [in Ukrainian]
- O. V. (1930). Pro spetsializatsiiu teatru [On specialisation of the theatre]. *Mystetska trybuna*, Nr. 5. S. 8-9. [in Ukrainian]
- Ol. A. (1931). Aktorstvo ta aktyv teatriv Ukrainy! A chy nemaie u vas "ludovshchyny"? [The acting fraternity and activists of the theatres of Ukraine! Do you have any "ludovshchyna"?]. *Mystetska trybuna*, Nr. 9. S. 10-11. [in Ukrainian]
- Polianska, N. I. (2018). Mystetska trybuna [Artistic Tribune]. In I. M. Dziuba, A. I. Zhukovskyi, M. H. Zhelezniak *et al.* (Eds.), *Entsyklopedia suchasnoi Ukrainy* [Encyclopedia of Modern Ukraine]. <https://esu.com.ua/article-64676> [in Ukrainian]
- Robkor (1931). Naslidky kabinetnykh narad [Consequences of chamber discussions]. *Mystetska trybuna*, Nr. 6. S. 32. [in Ukrainian]
- Skrypnyk, H. (Ed.) (2009). *Istoriia ukrainskoho teatru* [The History of Ukrainian Theatre]: in 3 vols. Vol.2. Kyiv: 'M.T. Rylskyi' Institute of Art History, Folklore Studies and Ethnology. [in Ukrainian]
- Silvanskyi, S. (1930). Kolektyvizm u krytyku [Bring collectivism into criticism]. *Mystetska trybuna*, Nr. 4. S. 8-9. [in Ukrainian]
- Shliosberg, M. (1930). Natsionalna bezsornnist (Lyst z Krymu) [National shamelessness (A letter from the Crimea)]. *Mystetska trybuna*, Nr. 6. S. 20. [in Ukrainian]
- V.V. (1931). Liubymovu ne do vpodoby [Liubymov does not like it]. *Mystetska trybuna*, Nr. 9. S. 11. [in Ukrainian]
- Vershyhora, P. (1930). Plusy i minusy [Pros and cons]. *Mystetska trybuna*, Nr.12-13. S. 12-15. [in Ukrainian]

Julia Shchukina

«Mystetska Trybuna (Artistic Tribune)» fortnightly (1930-1931): features of its positioning among other theatre-related periodicals

Abstract. The *Aim* is to find out the peculiarities of positioning of the «Mystetska Trybuna (Artistic Tribune)» fortnightly, the printed body of the «RobMys» (Trade Guild of Artistic Workers). The *Research Methodology* includes systems, comparative, statistical, classification and content analysis methods, analysis, synthesis, generalisation, as well as the rating procedure. For the study, all 864 materials published in the «Mystetska Trybuna» were frontally reviewed and partially analysed. The *Research Novelty* consists in the fact that for the first time the place of publications about the theatre in this mouthpiece was established; the circle of authors classified in accordance with professionalism or profaneness in criticism was identified. The analysis of a number of articles about the «Berezil» theatre helped to clarify the professional relations of Les Kurbas and Dmytro Hrudyna between the theatrical dispute of 1929 and the publication of slanderous article «Protiv "kurbasovshchyny" v teatre (Against Kurbasovism in the Theatre)» by D. Hrudyna in the Moscow illustrated magazine «Teatr i dramaturgiia (Theatre and Dramatic Art)» in 1934. **Conclusions.** «Mystetska Trybuna» was primarily a theatre studies magazine, not an art studies one. The study revealed the priority of the magazine's coverage of productions of works by Soviet authors; the class sympathy of the publication's editors for the workers' and peasants' theatres, TROMs (theatres of young workers); the desire to displace the «institution of reviewing» and oppose it with brigade workers' criticism (did not bring results). The attitude of the editors of «Mystetska Trybuna» to the organs of the workers' press was approving, mentoring, while its publications systematically directed its criticism against the policy of «Radian-skyi teatr (Soviet Theatre)» bimonthly. Pre-revolutionary Ukrainian theatre culture found only sarcastic denial on the pages of «Mystetska Trybuna». The peculiarities of the genre palette of materials in the magazine were the predominance of discussion articles over reviews, the absence of the interview genre, and the gradual displacement of informative materials by signal articles unmasking «counter-revolutionaries» in the Soviet theatre.

Keywords: theatre analytics, theatre criticism, theatre studies, theatrical editions, genres of theater criticism, theatre culture of Ukraine, «Artistic Tribune», Dmytro Grudyna, Les Kurbas, «Berezil» theatre.